

OVER EEN PAAR BIZONDERE WERKEN
IN DE BIBLIOTHEEK VAN HET KONINKLIJK ZOÖLO-
GISCH GENOOTSCHAP NATURA ARTIS MAGISTRA

DOOR

JOH. A. SCHEFFER

Bibliothecaresse van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap Natura Artis Magistra.

Carolus Linnaeus, Systema naturae, 1e Ed., en de facsimile-uitgaven.

Toen in 1881 door G. JANSE de Catalogus der Bibliotheek van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap Natura Artis Magistra werd samengesteld, werden daarin opgenomen onder:

N° 1202 Linnaei. C. Facsimile-reproductie van het vorige. (d.i. Systema Naturae sive Regna tria Naturae systematice proposita per Classes, Ordines, Genera et Species. Lugduni Batavorum. 1735. 7 bladen fol°. max.) (Berlijn.) 12 bl. fol°. max.

N° 1203 Linnaei C. Methodus juxta quam Physiologus accurate et feliciter concinnare potest Historiam cujuscunque Naturalis Subjecti sequentt. hisce Paragraphis comprehensa. I. Nomina. II. Theoria. III. Genus. IV. Species. V. Attributa. VI. Usus. VII. literaria. Lugduni Batavorum. 1736. 1 bl. fol° max.

Facsimile-reproductie van de oorspronkelijke uitgave. Berlijn.

JANSE meende, gezien zijn toevoeging (Berlijn), dat dit de facsimile-reproducties waren van FRIEDLÄNDER. Hierover schrijft J. M. HULTH in zijn Bibliographia Linnaeana op pag. 3: „En 1881, la maison R. Friedländer & Fils, à Berlin, se servant d'un nouveau procédé chimique, publia une (autre) reproduction du Systema naturae tirée à un petit nombre d'exemplaires et ornée du portrait de Linné d'après l'original exécuté en 1779 par Bervic.”

In 1935 kwamen bij het in orde maken der tentoonstelling Linnaeana (200 jaar sedert de eerste druk der Systema Naturae) gehouden tijdens het 6e Internationale Botanische Congres te Amsterdam, bovengenoemde facsimilés mij weer in handen en ook de Catalogus-Linnaeana, tentoongesteld op 10 Jan. 1878 te Amsterdam ter gelegenheid van de Linnaeus-feesten, waaruit bleek dat deze facsimilés daar toen (1878) reeds waren; zij konden dus géén facsimilés van FRIEDLÄNDER (1881) zijn.

Vóór 1881 was alléén iets bekend, waarover HULTH meldt op pag. 3: „Aux environs de 1872, l'imprimeur Mandel, à Stockholm, fut chargé par le biblio-

thécaire de l'Académie Royale des Sciences (J. A. Ahlstrand) alors en fonctions, de préparer une édition photolithographique du Systema Naturae. Cependant cette édition resta inachevée: tout ce qui en est résulté, que je sache, est un seul exemplaire conservé à l'état d'épreuves à la Bibliothèque Royale de Stockholm." Men mag nu dus wel aannemen, dat niet alléén in de Koninklijke Bibliotheek te Stockholm een stel dezer proefdrukken bewaard bleef, doch dat óók de bibliotheek van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap Natura Artis Magistra deze proefbladen van de facsimile-uitgave door MANDEL, bezit.

Er bestaat nog een 3e facsimile-reproductie, waarover HULTH schrijft: „Cette année (1907) à l'occasion du bicentenaire de la naissance de Linné, a paru, aux frais de l'Académie Royale des Sciences de Stockholm, une reproduction photolithographique du Systema Naturae, suivi du Methodus. L'exécution de cet ouvrage a été confiée à l'office lithographique de l'état-major général, à Stockholm.”

Sammlung meistens Deutscher Vögel, gemahlt von Jungfer Barbara Regina Dietzschin, gestochen und herausgegeben durch Adam Ludwig Wirsing, beschrieben und mit einer Vorrede begleitet von D. Benedict Christian Vogel. Lehrern der Arzneywissenschaft und Botanik auf der Universität zu Altdorf. Nürnberg, gedruckt auf Kosten Adam Ludwig Wirsings 1772.

In Journal für Ornithologie Jhrg. LVIII 1910 pag. 190-196 wijdt HERMANN SCHALOW een artikel aan dit boek onder den titel „Ein seltenes ornithologisches Bilderwerk". Het is volgens hem tamelijk onbekend en in weinig bibliotheken aanwezig. In de Bibliotheca historico-naturalis van ENGELMANN komt het niet voor en ook GIEBEL noemt het werk in zijn Thesaurus Ornithologiae niet, doch oudere auteurs zooals b.v. J. M. BECHSTEIN (1793) wel. Hij plaatst het onder WIRSING, terwijl het ook wel eens onder VOGEL geciteerd wordt. In de beroemde bibliotheek van PAUL LEVERKÜHN ontbrak het, het was hem zelfs onbekend. JAKOB MOYAT uit Mainz, in zijn tijd de beste kenner van duitse uitgaven, kent het wél en schrijft aan SCHALOW, dat behalve de Koninklijke Bibliotheek in Berlijn en een paar andere bibliotheken er ook een exemplaar is in de bibliotheek van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap Natura Artis Magistra te Amsterdam. SCHALOW vond na vergelijking, dat zijn eigen exemplaar volkomen gelijk was aan het berlijnsche en voegt er aan toe: „Das Amsterdamer Exemplar soll in *zwei* Heften — sicherlich sind nicht mehr erschienen — *100 Tafeln* enthalten. Dies dürfte indess nur eine irrümliche Angabe sein, da in den mir bekannten Exemplaren, d.h. in zwei Heften, sich nur der Text für 50 Tafeln findet.”

Het Amsterdamsche exemplaar in de Artis-bibliotheek, heeft echter wel degelijk 100 platen, met text behoorende bij de eerste 50. Deze 100, met de hand gekleurde kopergravures zijn achter in het boek gebonden en de num-

mers in romeinsche cijfers loopen van I tot C. Onder al deze staat „A. L. Wirsing exudit Norimberg”, uitgezonderd pl. 87 en 88, waar nummer en graveursnaam waarschijnlijk zijn afgesneden en pl. 52-62 waar graveursnaam ontbreekt. De eenigste plaat die gedateerd is, is nr. 51 met het jaartal 1776, dus na de uitgave van het boek zelf (1772); het is de eerste van de 50 onbekende teekeningen.

Wat de eerste 50 pl. betreft staat onder pl. 1 „L. M. Seligmann fecit” en onder pl. 2-25 „B. R. Dietzschin pinx.” terwijl onder 25, 26 en 29-32 de naam ontbreekt doch deze volgens SCHALOW ook naar DIETZSCH gegraveerd zouden zijn. De platen 27, 28 en 33-50 „rühren her von dem Saalfeldischen Hofrath und Leibarzt D. Friedr. Christian Günther, der den Text zu den vorgenannten Werke ursprünglich schreiben sollte”. Heeft nu GÜNTHER deze zelf geteekend of gaf hij ze WIRSING slechts ter bewerking? Er is een groot verschil tusschen deze platen en die van DIETZSCH; dit verschil vindt men ook in het laatste vijftigtal; sommigen zijn zeker afbeeldingen naar DIETZSCH. In alle opzichten lijken ze een vervolg op de eerste 50 handgekleurde kopergravures. Onder pl. 75-81 staat „C. I. C. Wirsing jun. pinx.” Of A. L. WIRSING van allen de graveur is? Zijn naam staat duidelijk vermeld onder pl. 51, 63-87 en 89-100, onder de andere pl. niet.

Dat het hier bedoelde werk ook wel voorkomt onder den naam W. L. WIRSING is te begrijpen, gezien het aandeel dat deze er aan had, want behalve de graveur was hij ook de uitgever en degene die het werk bekostigde.

ADAM LUDWIG WIRSING (1733-1797) werd te Dresden geboren en vestigde zich 1760 te Neurenberg waar hij een kunsthandel dreef. Hij was een veelzijdig mensch want als kopergraveur maakte hij behalve portretten en stillevens, titelbladen en prospecti ook natuurhistorische platen o.a. een vervolg op TREW's bekende „Blumengarten” en GESNER's „Pflanzen Historie” en verder, niet voltooid, „Sammlung von Nestern und Eyern verschiedener Vögel, aus den Cabinetten des Geh. Hofraths Schmiedels und des Verfassers, beschrieben von F. C. Günther und R. G. Leske Nürnberg 1772-1784” (1767-1786). In het fransch verscheen een uitgave in 1777. Uit het voorwoord van VOGEL in de deutsche uitgave kan men opmaken, dat het werk met Heft 1 en 2 niet voltooid was en dat zeer waarschijnlijk wél alle platen gereed zijn gekomen, doch de text niet.

BENEDICT CHR. VOGEL (1745-1825), geboren te Feuchtwangen, was een bekend medicus, doceerde botanie en kruidkunde; was verbonden aan den botanischen tuin te Altdorf. Met ornithologie had hij zich eigenlijk nooit bezig gehouden, maar de eigenaardige schoonheid van het werk van BARBARA REGINA DIETZSCH had hem zoo getroffen, dat hij op het verzoek van den beroemden SCHMIEDEL inging en met diens hulp het schrijven van de text op zich nam.

Niet alleen voor bibliophielen is het werk interessant, doch volgens SCHALOW ook voor ornithologen, daar het naast zelden geciteerde literatuur veel

volksnamen der vogels noemt, die nu haast niet meer gebruikt worden. Ook bevat het niet alleen het voorkomen van sommige vogels in bepaalde streken, doch ook de éérste mededeelingen daaromtrent.

BARBARA REGINA DIETZSCH werd 22 Sept. 1706 te Neurenberg geboren als oudste dochter van JOHAN ISRAEL DIETZSCH. Deze was een groot natuurliefhebber en bezat een, voor dien tijd, waardevol kabinet. Hij leerde, behalve aan zijn oudste dochter, nog zes van zijn kinderen „Die Natur in Vögeln, Bäumen und Insekten nach zu ahmen”. Niet alleen de groote kunde, maar ook de vlijt en bescheidenheid van deze vrouw werden geroemd. Veel van haar werk was in het bezit van de Markgräfin zu Ansbach, die aan verschillende vooraanstaande persoonlijkheden DIETZSCH's werk toonde en als beschermvrouwe optrad. Doch nooit heeft BARBARA REGINA haar vrijheid willen prijs geven voor hofschilderes. Op 1 Mei 1783 stierf zij op 77-jarigen leeftijd. Veel van haar werk ging naar Engeland.

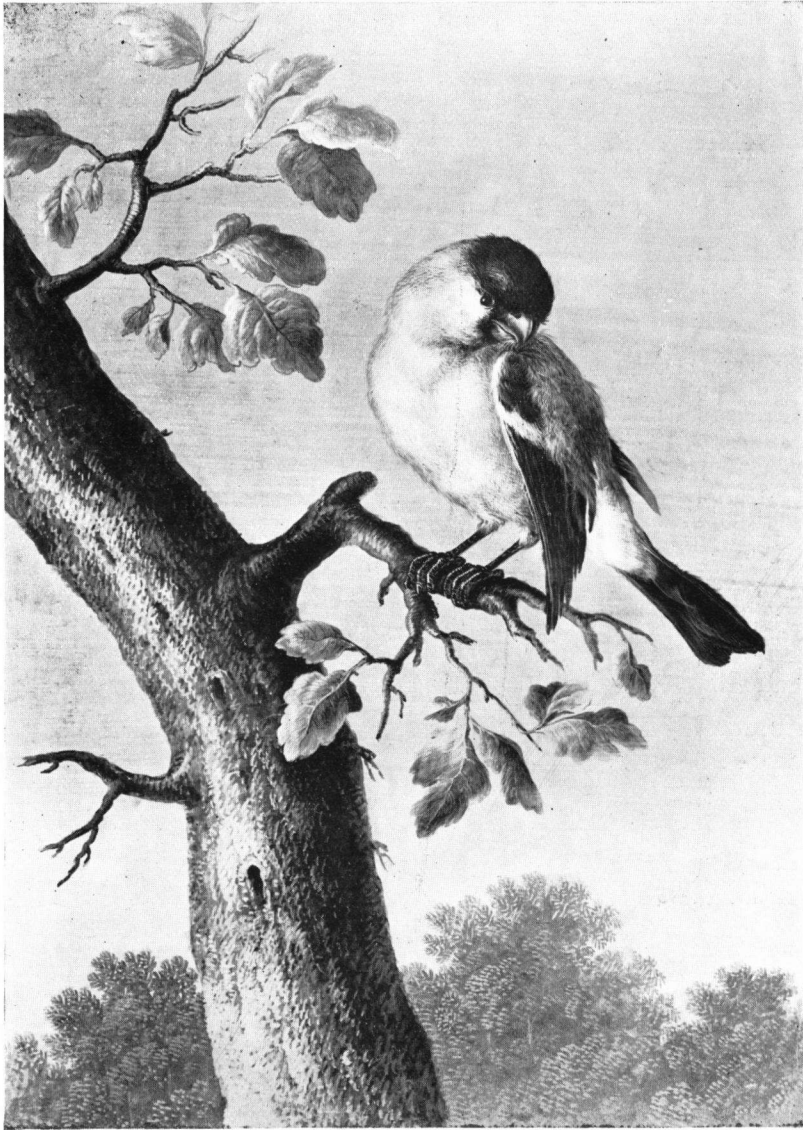
Volgens G. K. NAGLER's Neues allg. Künstler-Lexikon en BERGAU Allg. Deutsche Biographie, verscheen van haar hand: Sammlung meist inländischer gefängener Vögel. Nürnberg gr. fol. 1770-1775, waarvoor ze zelf de kopergravures maakte. ENGELMANN noch GIEBEL en evenmin CLAUS NISSEN in zijn Schöne Vögelbücher, noemen dit werk.

Voor KNORR's Deliciae naturae selectae maakte B. R. DIETZSCH teekeningen (Nautilus en Vlinders) evenals JOH. FRIED. en G. F. DIETZSCH (Koralen en Zeeappels).

Het exemplaar van BARBARA REGINA DIETZSCH's Vogelboek aanwezig in de Artisbibliotheek, bevat de ex libris van TEMMINCK (1775-1858); deze was zeer geïnteresseerd in de oprichting en het bestaan van het Genootschap Natura Artis Magistra en was bevriend met den toenmaligen directeur G. F. WESTERMAN; beiden waren ornitholoog. Hoe en wanneer het werk Artis bezit werd, is niet bekend. GIEBEL noemt het niet in zijn Thesaurus ornithologiae, terwijl deze voor het schrijven hiervan vijf weken in de Artis bibliotheek werkte (het manuscript, dat in 1870 gereed kwam, is in de bibliotheek aanwezig).

Geen der openbare bibliotheken in Nederland bezit een exemplaar van dit werk van B. R. DIETZSCH. Wel werd ongeveer 1943 een exemplaar verkocht door de firma E. J. Brill, Leiden, doch zij kon mij nòch herkomst, nòch koper opgeven. Het exemplaar bevatte 50 handgekleurde platen en stamde oorspronkelijk uit de bibliotheek van Keizerin Maria Theresia.

Beziet men de met de hand gekleurde kopergravures van deze Neurenbergse teekenaars uit het begin van de 18e eeuw, dan gaat daar een zekere bekoring van uit, doch ziet men oorspronkelijke gouaches van haar (Museum Teyler te Haarlem en 's Rijksprentenkabinet te Amsterdam bezitten verscheidene exemplaren), dan begrijpt men eerst recht, wat den medicus-botanicus BENEDICT VOGEL er toe bracht, mede te werken aan dit voor dien tijd moeilijke en kostbare werk.

Goudvink (*Pyrrhula pyrrhula* (L.)) naar: Aquarel van BARBARA REGINA DIETZSCH
in Museum Teyler, Haarlem.